

In Memoriam René Jongen

Op 30 juli 2012 overleed te Leuven René Marie Jongen, ere-lid van onze Commissie. Hij was op 8 november 1935 geboren in Moresnet, vlak bij het knooppunt van de grenzen van drie landen en tevens bij het wat wolliger knooppunt van de grenzen van drie talen. Die drie talen beheerste hij mondeling en schriftelijk met hetzelfde gemak. Zijn moedertaal was het dialect van zijn geboorteplaats. Zijn eerste cultuurtaal was door onderwijs en culturele omgeving het Frans, maar zijn dialectologisch werk heeft hij overwegend in het Duits en ook in het Nederlands gepubliceerd.

René Jongen studeerde van 1954 af aan de Franstalige afdeling van de nog niet gesplitste Leuvense Alma Mater Germaanse filologie en behaalde in 1958 de licentiaatstitel. Van 1962 tot 1964 verbleef hij met een stipendium in Marburg, waar hij zich aan het Forschungsinstitut für deutsche Sprache “Deutscher Sprachatlas” als aankomend dialectoloog verder wilde vormen. Het is daar dat ik als docent aan de universiteit en medewerker aan dat instituut hem heb leren kennen. Nadat ik in 1965 in Leuven benoemd was en er een assistent kon aanstellen, werd René Jongen die assistent. In 1969 verkreeg hij een aanstelling aan de Facultés universitaires Saint-Louis in Brussel, waar hij Duitse taalkunde en van 1986 af ook algemene taalkunde doceerde. In 1984 werd hij er tot gewoon hoogleraar en tevens voor de in dat jaar beginnende ambtsperiode tot decaan van de faculteit Wijsbegeerte en Letteren benoemd. Toen na de splitsing van de Leuvense universiteit in Louvain-la-Neuve een afdeling Germaanse filologie met een eigen staf werd uitgebouwd, begon hij in 1970 ook daar een loopbaan als hoogleraar. Hier doceerde hij de historische taalkunde van het Duits en het Nederlands. In het kader van het Institut de Linguistique, waarvan hij overigens van 1975 tot 1978 president

was, heeft hij er ook colleges over fonologische theorie en structuralistische taalkunde gegeven. In 2001 werd hij emeritus.

René Jongen werd tot lid van de Vlaamse afdeling van onze Commissie benoemd in 1988. Dat was eigenlijk jaren te laat, want op dat ogenblik had hij een periode van intensief dialectologisch werk al geruime tijd afgesloten en publiceerde hij volop over allerlei aspecten van de semiotiek. Hij beschouwde zichzelf daarom ook als iemand die niet helemaal thuishoorde in onze kring en nam in 1996 ontslag, waarop hem het erelidmaatschap werd toegekend. Maar aan het einde van zijn leven keerde hij nog eens terug naar zijn eerste liefde en schreef een magistraal artikel over het ontstaan van de Rijnlands-Limburgse polytonie.

Op het omvangrijke werk uit de lange tussenperiode kan ik hier niet ingaan. Het cirkelt hoofdzakelijk rond vragen als: wat betekent betekenen en hoe betekent het? Ik wijs er verder alleen op dat het bekendste boek dat uit die bezigheid is ontstaan, een studie uit 1994 over de schilder Magritte is: *René Magritte ou la pensée imagée de l'invisible*.

Het dialectologische werk van René Jongen is voor het grootste deel werk over zijn moedertaal, te beginnen met een Nederlands artikel: *Het fonologisch karakter van de Moresnetse sleep- en stoottoon* (*Taal & Tongval* 19, 1967, p. 141-152). Hierin trachtte hij op zuiver synchrone basis de tonale distinctiviteitsomvang van de in dit dialect voorkomende klankcombinaties te bepalen. In 1969 promoveerde hij te Leuven met een proefschrift over de *Phonologie der Moresneter Mundart. Eine Beschreibung der segmentalen und prosodischen Zeichenformdiakrise*. Het iets afgeslankte eerste deel van dit werk verscheen onder een bijna identieke titel⁽¹⁾ twee jaar later in de Nederlandse reeks *Studia Theodisca*. Het is in wezen een taxonomisch-structuralistisch werk met een minutieuze analyse van een van de meest complexe foneemsystemen uit de Germaanse dialecten. Het tweede deel, dat de bewerking van het prosodische materiaal bevat, met als kern de sleep- en stoottoonproblematiek, verscheen hetzelfde

⁽¹⁾ Het woord *Zeichenformdiakrise* is er vervangen door *Wortformdiakrise*.

jaar in de Duitse reeks *Rheinisches Archiv* onder de titel *Rheinische Akzentuierung und sonstige prosodische Erscheinungen. Eine Beschreibung der suprasegmentalen Zeichenformdiakrise in der Moresneter Mundart*. Het is tot vandaag het grondigste onderzoek van een Rijnlands-Limburs toonsysteem, ook in syntactisch verband, op basis van uitgebreide experimentele en akoestische analyses, die hij aan het Instituut voor Perceptieonderzoek te Eindhoven heeft doorgevoerd. Een soort voorproef van in het tweede deel behandelde problemen bevat het samenvattend akoestisch onderzoek van de *Intonation de phrase, accent de phrase, accent de mot et accentuation rhénane* in *Lingua* 23, 1969, p.315-326, dat verrassende inzichten oplevert in de verhouding van toonhoogtecontouren en lexicale of syntactische prominentie.

Jongens proefschrift kwam tot stand in de tijd dat de generatieve taalbeschouwing bij ons begon door te breken. Een aftasting van haar mogelijkheden op fonologisch niveau vinden we in het derde deel van zijn vergelijkende studie over de Getlandse dialecten van Tienen en Melkwezer evenals gedeeltelijk Sint-Truiden, die in de jaren 1969, 1970 en 1971 in *Leuvense Bijdragen* verscheen: *Vergleichende Untersuchungen des Lautmaterials verwandter Mundarten. Zur Methodik der strukturellen Lautgeographie* (jaargangen 58, p. 25-44; 59, p. 93-127; 60, p. 77-97). Hier worden de grenzen van de voorstelling van zulke verwantschappen met behulp van diasystemen taxonomisch en generatief afgetast. En het wordt daarbij duidelijk dat de nagestreefde exactheid daarvan snel aan de grenzen van ons (visueel) voorstellingsvermogen stoot.

Naast deze punctueel vergelijkende dialectstudie heeft Jongen rond dezelfde tijd ook drie opstellen geschreven die in engere zin als dialectgeografisch zijn te beschouwen, o.a. omdat hij van de cartografische techniek gebruik maakt. Het eerste, dat in onze *Handelingen* 43, 1969, p. 171-183 verschenen is (*Strukturele fenomenologie van een aktuele klankontwikkeling in enkele dialecten van het N.-O. van de provincie Luik*) bespreekt de evolutie van de velare fricatieven *g* en de *ch* in dat gebiedje en toont aan dat die als een apparent time-diasysteem met neiging tot

uitbreiding in westelijke richting voorgesteld kan worden. Het tweede is een omvangrijk morfologisch-syntactisch en dialectgeografisch opstel: *L'article défini "gen" dans les dialectes bas-français méridionaux*. In: *Mélanges offerts au professeur J.L. Pauwels à l'occasion de son éméritat*. Louvain 1970, p. 169-202. Hij bakent er het Nederlands-Belgisch-Duitse gebied af waar dit «tweede lidwoord» in de 20^{ste} eeuw nog tot het grammaticale systeem behoorde, beschrijft zijn grammatisch functioneren en gebruik en behandelt ook zijn etymologie: hij ziet er "le prolongement direct de l'art. *de* (et non d'un dém. *jener*)" in. Het derde, *Nog eens over de verbreiding van het ontkennende "en" of: welke is de bruikbaarheid van de RND?* in *De nieuwe taalgids* 65, 1972, p. 50-57, maakt duidelijk dat dit partikel in de Zuidnederlandse dialecten ruimer verspreid is dan uit de RND blijkt, dat zijn gebruik vaak facultatief is en ook dat het achteruitgaat.

Samenvattend: De jaren 1967 tot 1972 hebben een bijna explosieve productie van substantieel dialectologisch werk van overwegend fonologisch en monografisch, maar ook dialectgeografisch werk opgeleverd. Maar René Jongen heeft in dezelfde tijd in het heemkundig tijdschrift van zijn geboortestreek, *Im Göhltal*, ook een paar populariserende bijdragen gepubliceerd (in nr. 5, 1969, p. 4-13 en nr. 8, 1970, p. 24-26). Wat later, in 1975, heeft hij zijn streekgenoten nog een spellinggids van hun dialect bezorgd (in nr. 17, 1975, p. 42-57 en nr. 18, 1975, p. 85).

In de eerste jaren na deze periode is zijn belangstelling voor de fonologie nog zeer levendig en hij gebruikt dan ook nog dialectmateriaal om zijn opvattingen te verduidelijken, zo in een artikel in *Leuvense Bijdragen* 64, 1975, p. 377-420: *Zur Frage nach dem Entstehen und dem Schicksal von zeicheninternen semantischen und phonologischen Regeln*, waar zulke regels met materiaal uit zijn dialect geïllustreerd worden.

Tenslotte nog een woord over het uitvoerige artikel dat de zwanenzang van René Jongen is geworden: *De Rijnlandse toonaccenten in het Zuid-Nederfrankische dialect van Moresnet* in onze *Handelingen* 82, 2010, p. 37-83. Hij laat er zien dat de verdeling van stoottoon en sleптоon in dat dialect – in

tegenstelling tot b.v. mijn Genks – zo goed als geen beperkingen kent en dat dit in weerwil van een massa veranderingen die in de loop van de tijd in het fonologisch systeem van het Moresnets tot stand zijn gekomen, met de toestand bij het ontstaan van de Rijnlands-Limburgse toonoppositie overeenstemt. Die is het gevolg van één enkele regel, die de traditionele indeling in spontane en geconditioneerde stoottoon als bepalende elementen van het systeem overstijgt: “stoottoon is opgetreden waar er voldoende stemhebbende ruimte was om het toonhoogteverloop tot zijn volle recht te laten komen, zijnde: bij lange open klinkers of bij stemhebbende tweesyllabers” (p. 44). Met dit fundamenteel inzicht kan een grote hoop puin in de literatuur over de toonaccenten worden geruimd. Dat lijkt me een blijvende verdienste van het overleden erelid van onze Commissie.⁽²⁾

Jan GOOSSENS

⁽²⁾ Naar aanleiding van zijn emeritaat verscheen in 2002 als nummer 95 in de reeks Publications des Facultés universitaires Saint-Louis een “recueil d’articles du professeur René Jongen”: *Variations sur la question langagière*. Hierin staat op p. 13-17 een bibliografie van de gevierde tot dat jaar.